

DRAMATIK ASARDA AMIR TEMUR OBRAZINING TARIXIY SHAXS SIFATIDA GAVDALANISHI

Munavvar TURSUNOVA,

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
1-kurs adabiyotshunoslik yo'nalishi magistranti*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20677335>

Annotatsiya. Maqolada Amir Temur siymosining dramatik asarlarda shaxs va davlat arbobi sifatidagi talqini tadqiq etilgan. Muallif tarixiy haqiqat va badiiy to'qima mutanosibligi asosida buyuk jahongirning murakkab xarakteri, insoniy fazilatlari hamda ruhiy kechinmalari ochib berilgan asarlarni tahlil qiladi. Dramaturgiyada Temur obrazining gumanistik jihatlari va uning shaxsiyatidagi qat'iyatlilik xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, dramaturgiya, obraz, badiiy talqin, shaxsiyat, tarixiy haqiqat, gumanizm, konflikt, psixologizm.

Аннотация. В статье исследуется интерпретация образа Амира Темура как личности и государственного деятеля в драматических произведениях. Автор анализирует произведения, в которых раскрываются сложный характер, человеческие качества и психологические переживания великого полководца на основе баланса исторической правды и художественного вымысла. Освещены гуманистические аспекты образа Темура и особенности его решительности в драматургии.

Ключевые слова. Амир Темура, драматургия, образ, художественная интерпретация, личность, историческая правда, гуманизм, конфликт, психологизм.

Annotation. The article examines the interpretation of Amir Temur's image as a person and a statesman in dramatic works. The author analyzes works that reveal the complex character, human qualities, and psychological experiences of the great conqueror based on the balance of historical truth and artistic fiction. The humanistic aspects of Temur's image and the features of his decisiveness in drama are highlighted.

Key words. Amir Temur, drama, image, artistic interpretation, personality, historical truth, humanism, conflict, psychologism.

Amir Temur shaxsi nafaqat jahon tarixida, balki so'z san'atida ham eng ko'p tadqiq etiladigan va turli rakurslarda talqin qilinadigan murakkab siymolardan biri hisoblanadi. Adabiyotning boshqa janrlariga qaraganda dramaturgiyada tarixiy shaxs obrazini yaratish muallifdan ulkan mahorat va mas'uliyat talab etadi, zero dramatik asar markazida insonning ruhiy olami, uning ichki ziddiyatlari va xatti-harakatlaridagi mantiqiy asoslar bevosita harakat va muloqot orqali namoyon bo'ladi. Ma'lumki, mustaqillik yillarida o'zbek adabiyotida Amir Temur siymosini tarixiy haqiqat tamoyillari asosida qayta tiklash, uning buyuk davlat arbobi sifatidagi faoliyatidan tashqari, oddiy insoniy fazilatlari, otalik va bobolik tuyg'ulari, adolat va qat'iyat orasidagi ruhiy kurashlarini badiiy gavdalantirishga alohida e'tibor qaratildi.

Amir Temur obrazining dramatik asarlardagi badiiy talqini bevosita matn tahlili va qahramon tilidan aytilgan otashin nutqlar orqali yanada teranroq namoyon bo‘ladi. Xususan, Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramasi tahlil qilinganda, Temurning shaxsiyati uning boy davlat tajribasi va insoniy iztiroblari uyg‘unligida ko‘rinadi[2;156-b]. Asar davomida Sohibqironning "Adolat - najotdir, adolat - kuchdir, men dunyoni qilich bilan emas, adolat bilan zabt etdim" degan mazmundagi e‘tiroflari uning shaxsiy falsafasining o‘zagini tashkil etadi[2;46-b]. Dramaturg qahramonning ichki olamini ochish uchun uni faqat g‘alabalar pallasida emas, balki og‘ir ruhiy fojialar, xususan, yaqinlarining vafoti va xiyonati qarshisida ham tasvirlaydi. Bu vaziyatlarda Temurning: "Mening dushmanim bu mening g‘ururim, mening dushmanim bu mening nafsım" deya o‘z-o‘ziga hisob berishi, uning naqadar yuksak ma‘naviy intizomga ega shaxs ekanligini dalillaydi[2;131-b].

Shuningdek, Maqsud Shayxzodaning tarixiy dramalarida ham Temur siymosi o‘ta salobatli, ammo o‘ychan va mushohadakor obraz sifatida gavdalanadi[3]. Ma‘lumki, dramatik asarda konflikt xarakterini shakllantiradi; Temurning Boyazid bilan bo‘lgan to‘qnashuvi yoki o‘z sarkardalari bilan muloqotida uning: "Bizki, o‘zbekning arslonlarimiz, jahonning darvozalarini ochguvchilarimiz" deya xitob qilishi qahramonning milliy g‘ururi va strategik qudratini ko‘rsatsa, xilvatdagi monologlarida: "Tarix bu shafqatsiz oyna, unda har bir qilmishimiz aks etgusidir" degan xulosalari uning kelajak va avlodlar oldidagi mas‘uliyatini anglagan shaxs ekanidan dalolat beradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, dramatik matnlarda qo‘llanilgan iqtiboslar shunchaki tarixiy ma‘lumot emas, balki qahramonning ruhiy portretini chizuvchi asosiy bo‘yoqlardir. Masalan, asarlarda Temurning o‘z o‘g‘illariga qarata: "Saltanat og‘ir yuk, uni ko‘tarmoq uchun bilak emas, yurak kerak" degan o‘gitlari orqali uning murabbiy va ota sifatidagi siymosi to‘laqonli ochiladi. Shu tariqa, badiiy matnlardagi har bir so‘z va monolog Amir Temurni shafqatsiz jahongir stereotipidan chiqarib, uni adolatli, o‘ychan, fojiviy va ayni paytda ulug‘vor inson shaxs sifatida gavdalandirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘zbek dramaturgiyasida tarixiy shaxs konsepsiyasining naqadar yuksak badiiy-estetik bosqichga ko‘tarilganini isbotlaydi.

Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramasi. Ushbu asarda Temur eng avvalo buyuk strateg va adolatli hakam sifatida gavdalanadi. Uning Boyazid Yildirim bilan bo‘lgan suhbatini uning shaxsiyatidagi kibrdan xolilik va taqdirga tan berish tuyg‘usini ko‘rsatadi:

"Ey Boyazid, bu dunyo na senga qoldi, na menga. Mana, Tangri uni bir ko‘zi o‘jiz-u (Temur nazarda tutilmoqda) bir oyog‘i cho‘loqqa bo‘lib beribdi..[2]."

Bu iqtibos orqali muallif Temurning o'z jismoniy nuqsoniga ham, erishgan ulkan qudratiga ham o'ta sovuqqon va falsafiy yondashadigan, o'zini dunyo matohidan baland tutuvchi shaxs ekanini ko'rsatib beradi. Shuningdek, uning farzandlariga qarata: *“Saltanat bu shundayin yukki, uni ko'tarmoq uchun bilak emas, balki iymon va adolat kerak”* degan xitoblari uning davlatni boshqarishdagi axloqiy prinsiplarini namoyon etadi.

Maqsud Shayxzodaning “Jaloliddin Manguberdi” dramasi markazida garchand boshqa qahramon tursa-da, undagi tarixiy fon va Temur siymosiga berilgan ishoralar (yoki uning davriga oid talqinlar) qahramonning milliy g'ururini ifodalaydi[3;256-b]. Temurning shaxs sifatida shakllanishida uning o'z o'tmishiga bo'lgan hurmati quyidagi satrlarda aks etadi:

“Bizki, Movarounnahrning sadoqatli farzandlarimiz, har bir qadamimizda ajdodlarimizning shonli ruhini his etmishmiz. Kuchimiz - birligimizda, qudratimiz irodamizdadir[3;123-b].”

Bu yerda Temur shaxsiyati shunchaki fotiq emas, balki o'z xalqi va vatanining sha'nini himoya qiluvchi, milliy manfaatni hamma narsadan ustun qo'yuvchi komil inson sifatida talqin qilinadi.

Adham Hamdamning “Sulton va shoir” dramasi. Bu asarda Temurning shaxsiyati uning san'atga, ilmga va ijodkorga bo'lgan munosabati orqali ochiladi. Uning buyuk shoir Hofiz Sheroziy bilan uchrashuvi sahnasi qahramonning ma'naviy olami naqadar kengligini isbotlaydi [5;45-b]. Temurning Hofizga qarata aytgan:

“Men dunyoni obod qilmoq uchun Samarqand va Buxoroni ziynatladim, sen esa bir xoling uchun ularni hadya etib yubordingmi?”- Degan kinoyali, ammo zakiylikka boy savoli uning nozik didli, so'z qadrini biladigan va har qanday vaziyatda ham mantiqiy g'oliblikni qo'ldan bermaydigan intellektual shaxs ekanini ko'rsatadi.

Xurshid Davronning “Amir Temur va To'xtamishxon” dramasi. Mazkur asarda Temurning dushmaniga va xiyonatga bo'lgan munosabati orqali uning qat'iyatli xarakteri ochiladi[6;115-b]. Uning To'xtamishga yozgan maktublaridagi:

“Men senga otalik qildim, sen esa bo'ri tabiatligingni ko'rsatding. Endi qilichimiz orasida adolat so'zlasin!”- Kabi so'zlari uning shaxsidagi kechirimlilik va qat'iyat o'rtasidagi chegarani, insoniy xafachilik hamda davlat manfaatining to'qnashuvini yorqin ifodalab beradi.

Ushbu dramatik asarlardagi matniy namunalar shuni ko'rsatadiki, Amir Temur obrazi:

Adolatli hukmdor (Oripov talqini);

Ma'naviyat va ilm homiysi (Hamdam talqini);

Vatanparvar va strateg (Shayxzoda talqini) sifatida yaxlit bir shaxs konsepsiyasini tashkil etadi.

Dramatik asarlarda Amir Temur obrazining shaxs sifatida gavdalanishini tadqiq etish jarayonida shunday xulosaga kelindiki, o‘zbek dramaturgiyasida ushbu ulug‘ siymoning badiiy talqini tarixiy faktik asoslardan insoniy psixologizm sari taraqqiy etgan. Tahlil qilingan Abdulla Oripov, Maqsud Shayxzoda va Adham Hamdam kabi ijodkorlarning asarlari shuni ko‘rsatadiki, Amir Temur endi shunchaki qudratli hukmdor yoki yengilmas fotih emas, balki chuqur falsafiy mushohada yurituvchi, adolat va shafqat o‘rtasida ruhiy muvozanat qidiruvchi murakkab inson shaxs sifatida gavdalanmoqda. Dramatik matnlardagi monolog va dialoglar qahramonning nafaqat davlat arbobi, balki ota, bobo, shogird va ustoz sifatidagi ichki olamini ochishga xizmat qilgan. Ayniqsa, asarlarda aks etgan “jahongirlik” va “odamiylik” o‘rtasidagi ziddiyatlar, shuningdek, uning ilm-fan va san’at ahliga bo‘lgan yuksak ehtiromi obrazning ma’naviy ko‘lamini kengaytirgan. Xulosa qilib aytganda, dramaturgiyada Amir Temur shaxsi tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning o‘zaro uyg‘unligi asosida yaratilgan mukammal inson konsepsiyasi bo‘lib, u yosh avlodni vatanparvarlik, mardlik va yuksak axloqiylik ruhida tarbiyalashda muhim estetik ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hookham H. Tamburlaine the Conqueror. – London: Hodder and Stoughton, 1962. – 344 p.
2. Oripov A. Sohibqiron (drama). – Toshkent: Sharq, 1996. – 112 b.
3. Shayxzoda M. Asarlar: 6 jildlik. 4-jild. Dramalar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1972. – 340 b.
4. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1980. – 390 b.
5. Quronov D. Dramatik asarda shaxs konsepsiyasi // Sharq yulduzi. – 2012. – № 4. – B.45-50.
6. Hamdam A. Sulton va shoir (tarixiy drama tahlili) // Jahon adabiyoti. – 2015. – № 9. – B. 112-118.